

МІЖНАРОДНА ПОЛІТОЛОГІЯ

УДК 341.171:341.24

DOI: 10.33663/1563-3349-2024-96-394

В. О. ПАШКОВ

У ЗАРУЧНИКАХ ГЕОПОЛІТИКИ: ПРОБЛЕМА СТВОРЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ТРИБУНАЛУ ЩОДО ЗЛОЧИНУ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Проаналізовано проблему та динаміку переговорів між Україною та західними партнерами щодо створення спеціального міжнародного трибуналу щодо злочину агресії рф проти України. Висвітлено еволюцію процесів криміналізації та кодифікації військової агресії у міжнародному праві, що мали своїм наслідком визнання агресії тяжким міжнародним злочином. Визначено, що Україна від початку російського вторгнення послідовно просуvalа ідею створення повноцінного міжнародного трибуналу для покарання керівництва рф на базі ООН, який би спирався на принципи Нюрнберзького процесу та міг подолати посадовий імунітет в. путіна, м. мішустіна та с. лаврова. Натомість провідні західні країни, насамперед США, не бажаючи створювати небезпечний для себе прецедент, запропонували гібридну модель трибуналу, яка, хоч і передбачала міжнародні елементи, але діяла б у рамках судової системи України та не могла подолати посадовий імунітет головних винуватців війни. Це стало головною суперечністю між сторонами та обумовило безрезультатність переговорів.

Ключові слова: міжнародний трибунал, злочин агресії, Римський статут, Core Group, моделі трибуналу, воєнні злочини.

© ПАШКОВ Віктор Олександрович – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна; ORCID: 0000-0003-4273-2181; e-mail: viktor.pashkov.polit@gmail.com

Pashkov Viktor. Hostage to geopolitics: the problem of establishing an international tribunal for the crime of aggression in Russia against Ukraine

The article analyses the problem of establishing a special international tribunal for the crime of aggression of the Russian Federation and the political contradictions that arise between Ukraine and its Western partners on this issue. The author highlights the historical evolution of criminalization and codification of military aggression in international law. In the case of Russian aggression against Ukraine the existing international judicial bodies have proved to be unable to deal with it due to institutional and legal limitations. In this context, the only way to bring the Russian leadership, headed by Vladimir Putin, to justice for unleashing aggression was to create a special international tribunal that could overcome the official immunity of Putin, Mishustin and Lavrov.

In contrast, the leading Western countries, guided by their own interests, proposed a hybrid model of a tribunal with international elements that would operate within the Ukrainian judicial system and could not overcome the official immunities of the highest Russian officials responsible for starting the war. This became the main disagreement between the parties and led to the futility of the negotiations.

Key words: international tribunal, crime of aggression, Rome Statute, Core Group, tribunal models, war crimes.

Вступ. Боротьба із жорстокою російською агресією проти України охоплює не лише військовий та дипломатичний виміри, а й міжнародно-правовий. Численні воєнні злочини, скоєні російськими військовими в Україні, актуалізують питання покарання вищого керівництва рф на чолі з в. путіним як головних винуватців війни. У цьому зв'язку пошук та створення інструментів притягнення до відповідальності за злочин агресії росії слід розглядати у двох аспектах.

З точки зору українського суспільства, створення міжнародного трибуналу щодо злочину агресії рф є засобом відновлення справедливості та покарання високопоставлених військових злочинців, які розв'язали наймасштабнішу з 1945 р. війну в Європі та принесли смерть і страждання на українську землю.

В очах міжнародного співтовариства зухвала російська агресія проти України є спробою зруйнувати чинний міжнародний порядок, нівелювати встановлені у міжнародних відносинах правові обмеження та нав'язати право сили. З цієї точки зору, створення міжнародного трибуналу щодо злочину агресії рф відіграватиме роль інструмента стримування інших автократичних режимів.

Як етичний (відновлення справедливості), так і геополітичний підхід (ефект стримування потенційних агресорів) до ідеї створення міжнародного трибуналу за злочин агресії рф є вкрай важливими для збереження демократичних принципів сучасного міжнародного порядку, заснованого на правилах, і захисту національних інтересів України.

Ступінь розробленості проблеми. Після повномасштабного вторгнення рф у лютому 2022 р. відбувся значний сплеск академічного інтересу до проблематики створення міжнародного трибуналу за злочин агресії. До цього це був переважно предмет вивчення історії права та міжнародного права, нині ця тема перетворилася на об'єкт живого теоретичного та практичного інтересу. Серед дослідників, які присвятили їй свої праці, можна відзначити О. Базова, М. Смирнова, А. Зубареву, Х. Максима, А. Войцеховського, Ю. Шабан. Водночас праці, що були опубліковані, концентруються значною мірою на юридичному аспекті створення міжнародного трибуналу над російськими керівниками за планування та організацію агресії проти України, оминаючи політичні аспекти. Лише публікації А. Кориневича, посла з особливих доручень вітчизняного МЗС, який займається цієї темою у практичній площині, висвітлюють політичні дискусії та проблеми щодо створення трибуналу. Також слід враховувати динаміку розвитку цієї проблематики, оскільки на міжнародному рівні все ще тривають дискусії щодо юридичної моделі та концепції потенційного трибуналу.

Метою статті є аналіз політичних дискусій, інтересів їх учасників і наявних проблем щодо створення спеціального міжнародного трибуналу за злочин агресії рф проти України.

Історико-теоретичний екскурс. У сучасній міжнародній політиці та праві злочин агресії є одним із найбільш актуальних і водночас складних питань. Він є серйозним викликом міжнародному миру та безпеці, а також міжнародному співтовариству в цілому. Його тяжкість і небезпечність обумовлені двома причинами. По-перше, злочин агресії, запускаючи спіраль насильства, породжує всі інші види воєнних злочинів. По-друге, цей злочин підриває ключові принципи сучасного міжнародного правопорядку. Відтак усвідомлення цих руйнівних наслідків перетворило заборо-

ну агресивних війн на імперативну норму сучасного міжнародного права. Однак так було не завжди.

До XX ст. війна вважалася законним інструментом політики та суверенним правом держав. У добу Нового часу почали з'являтися соціально-філософські ідеї щодо протиправності загарбницьких війн, що вплинули на формування теорії та доктрини міжнародного права. Зокрема, Г. Гроцій визначав війну як «стан боротьби силою». Правник визнавав дозволеною та справедливою лише війну, яка ведеться в якості самооборони. Іспанський правник Франсиско де Віторія вважав, що війни мають вестися лише для виправлення несправедливості та наголошував, що «якщо підданий впевнений в несправедливості війни, він може не приймати участі в ній, незважаючи на наказ свого суверена» [1, с. 124].

Перша світова війна з її масштабними жертвами та руйнуваннями сприяла юридичній фіксації заборони агресивних війн як засобу вирішення міждержавних спорів. У преамбулі статуту Ліги Націй (1919) наголошувалося, що для збереження міжнародного миру держави-члени організації мають вдатися до певних заходів. До їх числа належали скорочення озброєнь, відмова від війн як засобу вирішення міжнародних суперечок, вирішення спорів дипломатичним або судовим шляхом, міжнародні санкції проти держав-агресорів [2, с. 343]. Статут організації обмежив право держав застосовувати силу на власний розсуд. Водночас документ прямо не забороняв використання збройної сили у відносинах між державами. Незаконними оголошувалися лише загарбницькі війни. Статут також містив положення щодо застосування економічних санкцій проти країни-агресора. Однак Ліга Націй не мала дієвих механізмів для запобігання або покарання за агресію. Це засвідчили вторгнення Італії в Ефіопію (1935) та напад СРСР на Фінляндію (1939).

1 жовтня 1924 р. на п'ятій сесії Ліги Націй представники 19 держав підписали Женевський протокол про мирне вирішення міжнародних спорів, у якому було закріплено визначення агресивної війни як міжнародного злочину. Згідно із ним агресором вважалася держава, яка відмовлялася від арбітражного розгляду спору або не погоджувалася із рішенням арбітражу, і вдавалася до застосування сили. Втім протокол не отримав міжнародного визнання та не був ратифікований.

Проривом у визнанні загарбницьких війн протиправними стало підписання у 1928 р. Паризького договору про заборону війни як засобу національної політики, більш відомого як пакт Бріана-Келлога. У 1927 р. французький міністр закордонних справ А. Бріан звернувся до Державного секретаря США Ф. Келлога з пропозицією укласти двосторонній договір про дружбу та відмову від війни у взаємовідносинах, розраховуючи таким чином посилити міжнародний авторитет Франції. У відповідь США запропонували укласти багатосторонню угоду між провідними державами світу про неприпустимість війни. 27 серпня 1928 р. у Парижі представники 15 держав підписали відповідний договір. Відповідно до ст. 1 документа сторони заявили, що «засуджують застосування війни як засобу урегулювання міжнародних спорів і відмовляються у своїх взаємних відносинах від такого як знаряддя національної політики» [3]. На відміну від Женевського протоколу 1924 р. пакт Бріана-Келлога отримав широке міжнародне визнання. До 1939 р. його ратифікували 63 із 69 держав світу, закріпивши на нормативному рівні принцип заборони агресивної війни.

На початку 1930-х років сформувалися політико-правові умови для ухвалення конвенцій про визначення агресії, які б передбачали чіткі критерії для визначення, чи є та чи інша дія держави актом агресії. У рамках Конференції з роззброєння у Лондоні 3-5 липня 1933 р. між різними країнами були підписані три Конвенції про визначення агресії. Конвенцію від 3 липня підписали СРСР, Польща, Румунія, Латвія, Естонія, Іран і Афганістан. Конвенцію від 4 липня підписали Югославія, Чехословаччина, Румунія, СРСР та Туреччина. Конвенцію від 5 липня – СРСР і Литва. У текстах конвенцій були сформульовані п'ять критеріїв агресії.

У статті 2 Конвенції вказувалося, що у міжнародному конфлікті нападаючою буде визнано державу, яка першою здійснить одну із наступних дій:

- 1) оголосить війну іншій державі;
- 2) вторгнеться зі своїми збройними силами на територію іншої держави, навіть без оголошення війни;
- 3) нападе своїми сухопутними, морськими чи повітряними силами на територію, на судна або повітряні судна іншої держави;
- 4) вдасться до морської блокади берегів чи портів іншої держави;

5) підтримуватиме / сприятиме збройним угрупованням, які, сформувавшись на її території, вторгнуться у простір іншої держави, або відмовиться від вимоги держави, яка зазнала вторгнення, прийняти залежні від неї заходи щодо позбавлення цих угруповань будь-якої підтримки та заступництва.

Також у ст. 3 Лондонських конвенцій наголошувалося, що жодні міркування політичного, економічного, військового чи іншого характеру не можуть бути виправданням чи вибаченням агресії [4, с. 118]. У подальшому визначення агресії, закріплене у цих конвенціях, увійшло до міжнародного права. Зокрема, на відповідні критерії агресії посилалася Асамблея Ліги Націй при вирішенні питання виключити зі свого складу СРСР за агресію проти Фінляндії (14 грудня 1939 р.).

Лише після Другої світової війни відбувається криміналізація та кодифікація військової агресії. Статут ООН (ст. 2) категорично забороняє «погрози силою або її застосування проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави, або яким-небудь іншим чином, несумісним з цілями Об'єднаних Націй». При цьому окреслюються два винятки: право на самооборону (ст. 51) і військові операції за санкцією Ради Безпеки ООН (ст. 39).

Окрім того, Нюрнберзький процес над керівниками нацистської Німеччини створив важливий прецедент: відповідальність за агресію як злочин проти миру несли не лише держави, а й окремі особи, які ухвалювали ключові рішення. Статут Міжнародного військового трибуналу передбачав кримінальну відповідальність за планування, підготовку, розв'язання чи ведення агресивної війни, а також участь у плані чи змові для здійснення таких дій.

Втім у 1950-1970-х рр. серед дипломатів і правників продовжувалися активні дискусії щодо конкретизації дефініції агресії. У 1967 р. за рішенням Генеральної Асамблеї ООН був створений Спеціальний комітет з питання визначення агресії. Після тривалої роботи комітет запропонував свій проєкт дефініції та розширений перелік дій, які є агресією. Резолюція 3314 Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 р. визначає агресію як застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної цілісності або політичної незалежності іншої держави або будь-яким іншим

способом, несумісним зі Статутом ООН [4, с. 119]. До дій держави, які кваліфікуються як акт агресії, належать:

а) вторгнення або напад збройних сил держави на територію іншої держави, або будь-яка військова окупація, який би тимчасовий характер вона б не носила, яка є результатом такого вторгнення або нападу, або будь-яка анексія із застосуванням сили на території іншої держави або її частини;

б) бомбардування збройними силами держави території іншої держави або застосування будь-якої зброї державою проти території іншої держави;

с) блокада портів або берегів держави збройними силами іншої держави;

д) напад збройними силами держави на сухопутні, морські чи повітряні сили, або морські та повітряні флоти іншої держави;

е) застосування збройних сил однієї держави, що знаходяться на території іншої держави за згодою з приймаючою державою, в порушення умов, передбачених в угоді, або будь-яке продовження їх перебування на такій території після завершення дії угоди;

ф) дії держави, яка дозволяє, щоб її територія, яку вона надала у розпорядження другої держави, використовувалися цією другою державою для здійснення акту агресії проти третьої держави;

г) засилення державою або від імені держави озброєних банд, груп, іррегулярних сил, найманців, які здійснюють акти застосування збройної сили проти другої держави, які носять настільки серйозний характер, що це рівнозначно перерахованим вище актам або значній участі в них.

Також згідно зі ст. 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду злочином агресії є планування, підготовка, ініціювання або вчинення особою, яка спроможна фактично здійснювати контроль за політичними чи військовими діями держави або керувати ними, акту агресії, який за своїм характером, тяжкістю та масштабами є грубим порушенням Статуту ООН [5, с. 206].

Український кейс та ідея створення міжнародного трибуналу. За час повномасштабної війни в Україні російські військові та їх колаборанти скоїли величезну кількість воєнних злочинів. За даними Офісу Генерального прокурора, станом на грудень 2024 р.,

в Україні було зареєстровано понад 140 тис. воєнних злочинів, $\frac{3}{4}$ з яких – за статтею 438 ККУ «Порушення законів та звичаїв війни» [6]. До цих злочинів належать катування та жорстоке поводження із цивільним населенням і військовополоненими; згвалтування; примусові переміщення людей; створення «фільтраційних таборів», мародерство, вбивства військовополонених; атаки на критичну інфраструктуру та цивільних.

З перших днів вторгнення уряд України задіяв усі можливі міжнародні судові інституції для притягнення росії до відповідальності – Міжнародний суд ООН, Європейський суд з прав людини, Міжнародний кримінальний суд (МКС). Зокрема, МКС 2 березня 2022 р. за зверненням 42 країн оголосив про початок розслідування воєнних злочинів внаслідок вторгнення РФ в Україну. В подальшому між Україною та партнерами сформувався консенсус: основний масив кримінальних справ, пов'язаних із воєнними злочинами російських військових, будуть розглядати українські суди, а слідчі МКС розслідуватимуть системні воєнні злочини та дії російських керівників середнього та вищого рівня (незаконне вивезення українських дітей до рф, нищення цивільної інфраструктури).

Однак, з точки зору досягнення справедливості, основна відповідальність за всі воєнні злочини, скоєні в Україні, лежала на вищому керівництві рф, яке розв'язало неспровоковану та жорстоку війну проти України на догоду своїм параноїдальним уявленням та імперським амбіціям. в. путін і його соратники мали бути покарані за агресію як першопричину всіх подальших злочинів.

Російське вторгнення в Україну стало одним з найбільш зухвалих порушень Статуту ООН з часу його ухвалення. При цьому російський диктатор публічно заявив про початок нападу на сусідню країну та не приховував імперіалістичних цілей військового вторгнення. Резолюція 3314 Генеральної Асамблеї ООН 1974 р. щодо визначення агресії містить перелік із семи можливих видів агресії. Росія під час повномасштабної війни проти України скоїла їх всі, від бомбардувань до блокади портів, а деякі види актів агресії систематично здійснювала з 2014 р.

Таким чином, найлегше притягнути до відповідальності військово-політичне керівництво рф, з юридичної точки зору, можна було за злочин агресії. Але проблема полягала в тому, що у випад-

ку росії МКС не мав належних повноважень розслідувати злочин агресії.

Згідно з Римським статутом до його юрисдикції належать чотири типи злочинів – геноцид, злочини проти людства, військові злочини та злочин агресії. Однак в останньому випадку МКС має юрисдикцію лише за умови, якщо держава, яка здійснила напад, є учасницею Римського статуту. Росія та Україна підписали статут у 2000 р., але так і не ратифікували його. У цих умовах єдиним міжнародно-правовим способом притягнути до відповідальності російську владу верхівку стало створення спеціального міжнародного трибуналу щодо злочину агресії рф.

Перші заклики до його створення почали лунаати навесні 2022 р. 4 березня група вітчизняних і міжнародних фахівців-юристів за підтримки МЗС України опублікувала на платформі британського аналітичного центру Royal Institute of International Affairs (Chatham House) декларацію про можливість створення трибуналу для керівництва росії на тих самих принципах, що й Нюрнберзький процес. У липні 2022 р., виступаючи на міжнародній конференції у Гаазі, міністр закордонних справ Д. Кулеба окреслив п'ять основних параметрів бачення України майбутнього трибуналу [7]:

- трибунал базуватиметься на правилах і підходах, які застосовуються МКС, зокрема в Римському статуті;
- судовий розгляд охоплюватиме всі події, починаючи з лютого 2014 р.;
- коло підсудних складатиметься з осіб, які здійснюють фактичний контроль або безпосередньо керують військовими та політичними діями рф;
- офіційний статус та імунітет особи, зокрема президента, урядовця чи іншої посадової особи, не звільнятиме від кримінальної відповідальності;
- трибунал розглядатиме лише злочини агресії проти України.

22 вересня 2022 р. ініціативу зі створення трибуналу щодо злочину агресії росії озвучив Президент України В. Зеленський під час виступу на 77-й сесії Генеральної Асамблеї ООН, а вже наприкінці вересня адміністрація В. Зеленського представила послам 30 країн-партнерів проєкт створення спецтрибуналу. Пропозиція передбачала створення спеціального трибуналу для притягнення до відповідальності керівництва рф за злочин агресії через рішен-

ня Генеральної Асамблеї ООН. ГА могла звернутися до Генерального секретаря з проханням укласти відповідну угоду з урядом Україною. Ця модель спиралася на досвід трибуналів для переслідування воєнних злочинів у Руанді (1995) та колишній Югославії (2002), але на відміну від них за основу бралася не рішення Ради Безпеки ООН, де РФ мала право вето, а резолюція ГА. На думку Києва, такий варіант створення трибуналу забезпечив би йому високу міжнародну легітимність і дозволив подолати посадовий імунітет – президента в. путіна, прем'єр-міністра м. мішустіна та голови МЗС с. лаврова.

Іншим робочим варіантом, який розглядався в адміністрації В. Зеленського, було створення спецтрибуналу через укладання багатосторонньої міжнародної угоди між Україною та зацікавленими державами, відкритої для підписання іншими. Вже після створення такого трибуналу можна було б заручитися підтримкою ГА ООН.

Офіс Генерального прокурора та СБУ в рамках розслідувань щодо злочину агресії оголосили підозри 681 особі: 319 депутатам Державної думи РФ, 178 сенаторам Ради Федерації, 153 російським урядовцям, політикам і пропагандистам, а також 31 представнику вищого військового командування [8, с. 174]. Згодом посол з особливих доручень МЗС А. Кориневич повідомив, що Україна у рамках майбутнього трибуналу планує притягти до відповідальності близько двадцяти російських високопосадовців [9].

У листопаді 2022 р. вітчизняні дипломати почали лобіювати в Генеральній Асамблеї ухвалення резолюції щодо створення спецтрибуналу, однак стикнулися з кулуарною протидією з боку Сполучених Штатів. Паралельно Україна працювала над формуванням міжнародної коаліції (Core Group) зі створення спецтрибуналу. До кінця 2022 р. ініціативу Києва підтримали понад десять країн, зокрема Латвія, Литва, Естонія, Польща, Чехія, Словаччина, Франція, Нідерланди, Румунія, Словенія.

Позиція Вашингтона у цьому питанні була дуже стриманою, оскільки США історично не підтримують подібні міжнародні механізми, які у подальшому можуть бути застосовані проти них. Водночас ставлення адміністрації Дж. Байдена до ідеї трибуналу не було чітким. Якщо у травні-серпні 2022 р. американські урядовці взагалі відмовлялися обговорювати створення спецтрибуналу щодо російського керівництва, то потім на тлі розгорнутої дипло-

матичної активності Києва на цьому треку США почали демонструвати більшу готовність до дискусії. Деякі радники в адміністрації вважали, що спецтрибунал за злочин агресії рф міг суттєво посприяти американським інтересам – ще більше ізолювати путінський режим і показати провідну роль США у збереженні міжнародного правопорядку.

У січні 2023 р. про свою підтримку спецтрибуналу щодо злочину агресії росії оголосили Велика Британія, Італія, Німеччина, Австралія та Бельгія, однак вони виступили за гібридну модель – інтернаціоналізований суд, який би ґрунтувався на українському кримінальному праві та юрисдикції, але містив міжнародну компоненту (прокурори, судді, фінансова підтримка). Зрештою 26 січня у Празі відбулася інституціоналізація Core Group – перше засідання координаційної групи зі створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії Росії, в якому взяли участь 21 країна. Окрім того, 2 лютого 2023 р. на саміті Україна-ЄС у Києві президент Європейської Комісії Урсула фон дер Ляєн заявила, що ЄС найближчим часом створить Міжнародний центр для розслідування злочину агресії рф, який займатиметься координацією збору доказів. У Києві розглядали створення центру як перший практичний крок у формуванні архітектури майбутнього трибуналу.

До цього США старанно уникали висловлення офіційної позиції з питання трибуналу для російських високопосадовців. Однак активність України, ЄС і Британії на цьому треку поставила Вашингтон перед загрозою втратити вплив у переговорах і змусила робити практичні кроки у бік визначення публічної позиції.

Як наслідок, у лютому 2023 р. США приєдналися до Core Group. Генеральний прокурор США М. Гарланд відвідав 3-4 березня 2023 р. міжнародну конференцію «United for Justice» у Львові, у рамках якої генеральні прокурори Словаччини, Латвії, Литви, Естонії, Польщі, України, Румунії, які входять до Спільної слідчої груп (JIT), підписали угоду про створення влітку в Гаазі на базі Євроюсту Міжнародного центру з розслідування злочину агресії проти України (International Centre for the Prosecution of the Crime of Aggression against Ukraine – ICPU). Тоді ж був підписаний меморандум про взаєморозуміння між Міністерством юстиції США та країнами-членами JIT.

Зрештою 27 березня посол з особливих доручень Держдепартаменту США у сфері глобального кримінального правосуддя Бета ван Скаак, виступаючи в Католицькому університеті Америки, повідомила, що США підтримують створення трибуналу за злочин агресії проти України у формі інтернаціоналізованого суду з міжнародними елементами в рамках судової системи України [10]. Ця гібридна модель спиралася на досвід спеціальних судових палат із розслідування злочинів у Косові. У подальшому США підтримали відкритий 3 липня 2023 р. у Гаазі Міжнародний центр з розслідування злочину агресії проти України (ІСРА), а також делегували до нього спеціального прокурора з питань злочину агресії Дж. Кім.

Моделі міжнародного трибуналу та політичні дискусії.

Навесні 2023 р. окреслилися три юридичні моделі створення спеціального трибуналу щодо злочину агресії рф:

- 1) на основі угоди України з ООН на підставі відповідної резолюції, ухваленої Генеральною Асамблеєю;
- 2) на основі багатосторонньої відкритої міжнародної угоди між країнами, зацікавленими у покаранні російських керівників;
- 3) створення трибуналу як суду, що буде частиною судової системи України, із залученням міжнародних елементів (гібридний варіант).

Україна активно просувала перший варіант і водночас постійно на найвищому рівні наголошувала, що гібридний варіант трибуналу (інтернаціоналізований суд) є неприйнятним. Зокрема, Президент В. Зеленський під час свого візиту до Нідерландів 4 травня 2023 р. наголосив: «Якщо ми хочемо справедливості, ми не повинні шукати виправдання, посилатися на недоліки міжнародного права. Нам потрібні справжній мир і справжнє правосуддя, повноцінний трибунал, а не якісь гібридні заміни цьому» [11, с. 62].

Позиція України містила як політичні, так і юридичні аргументи. Насамперед інтернаціоналізований суд не матиме належної міжнародної легітимності та не зможе подолати персональний імунітет в. путіна. У нинішніх умовах це здатне забезпечити лише рішення ГА ООН, яке б об'єднало більшість міжнародної спільноти. По-друге, гібридний формат трибуналу містить ризики звуження юридичної оцінки російської агресії до рівня міждержавного

конфлікту, в той час коли йдеться про злочин проти миру та міжнародного правопорядку. По-третє, створення гібридного трибуналу із залученням міжнародних прокурорів і суддів як частини судової системи України потребує змін до Конституції, внесення яких неможливе під час воєнного стану.

Натомість США та провідні європейські країни виступали за створення спецтрибуналу за гібридною моделлю, що не влаштувало Україну. Така позиція західних партнерів обґрунтовувалася трьома аргументами.

По-перше, згідно із Статутом ООН право створювати міжнародні трибунали має лише Рада Безпеки [12, с. 678]. На даний момент не існує прикладів створення повноцінних трибуналів за рішенням Генеральної Асамблеї, а тому використання її резолюції для створення трибуналу є суперечливим.

По-друге, існує проблема політичної підтримки створення трибуналу проти РФ у Генеральній Асамблеї. Резолюції, які стосуються міжнародного миру та безпеки, потребують схвалення 2/3 країн-членів ООН, тобто не менше 129 голосів.

По-третє, вірогідність того, що в. путін коли-небудь фізично опиниться на лаві підсудних, є майже нульовою. Але у рамках гібридного трибуналу можна підготувати обвинувальні вирокі та ордери на арешт для путіна та інших найвищих політичних і військових керівників, які були залучені до планування та ведення війни. Практично всі вони не мають посадового імунітету від переслідування і можуть бути притягнуті до відповідальності за злочин агресії. Це значною мірою відновить справедливість.

Непублічно адміністрація Дж. Байдена, підтримуючи модель гібридного трибуналу, переслідувала й політичні інтереси. По-перше, створення повноцінного трибуналу стало б стримуючим фактором для нинішніх керівників росії щодо укладання мирної угоди. Тому слід було залишити вікно для дипломатії на випадок, якщо доведеться домовлятися з путіним. Також ці міркування передбачали прагнення США і деяких їх союзників відтермінувати створення спецтрибуналу до закінчення війни.

По-друге, протидія створенню повноцінного трибуналу через рішення ГА ООН була продиктована небажанням США та провідних держав ЄС сприяти створенню прецедента, який у майбутньому може бути використаний проти них.

Наприкінці серпня 2023 р., зрозумівши відсутність в ООН достатньої підтримки своєї моделі спецтрибуналу, українська влада погодилася розглянути видозмінений формат гібридної моделі – створення трибуналу в іншій міжнародній авторитетно визнаній юрисдикції, Нідерландів. Як зазначив заступник голови Офісу Президента А. Смирнов, «українська модель «не злетіла», оскільки міжнародне право перебуває в заручниках глобальної політики. Кілька західних столиць, включно з Вашингтоном, побоюються, що їх самих згодом покарають «за російською схемою». Вони також проводять військові кампанії за кордоном. І про це треба чесно говорити» [13].

На початку 2024 р., прагнучи вийти з глухого кута, українське керівництво почало просувати варіант створення міжнародного трибуналу щодо злочину агресії рф через рішення Ради Європи. Це дозволило б забезпечити міжнародний статус трибуналу, однак звузило б його масштаб до регіонального. Водночас перспективи створення міжнародного трибуналу щодо злочину агресії росії на сучасному етапі виглядають туманними – переговори із цього питання перебувають у глухому куті. У 2023-2024 рр. відбулося дванадцять зустрічей Координаційної групи з питань створення спецтрибуналу, однак, як і раніше, залишається невирішеним ключове питання, що стосується подолання трибуналом посадових імунітетів президента, прем'єр-міністра та міністра закордонних справ рф.

Натомість західні партнери у питанні міжнародно-правової відповідальності рф і відновлення справедливості воліють приділяти основну увагу іншим аспектам – запуску та роботи Реєстру збитків для України, розслідування воєнних злочинів, скоєних російськими військовими, підтримки діяльності МКС у цьому напрямі, посилення спроможностей українських судових і правоохоронних органів у галузі міжнародного кримінального права. За три роки війни західні партнери виділили на ці потреби майже €70 млн. Найбільшими донорами тут стали США (€28 млн), Нідерланди (€17 млн) та Велика Британія (€7,3 млн.) [14].

Більше того, прихід до влади в США адміністрації Д. Трампа, який просуває необхідність припинення російсько-української війни через взаємні поступки та компромісну угоду за посередництва Вашингтона, ставить під сумнів притягнення до відповідальності політичного та військового керівництва рф.

Висновки. Від початку російського вторгнення в Україну в лютому 2022 р. українська влада послідовно просуває ідею створення міжнародного трибуналу за злочин агресії рф для покарання російських політичних і військових керівників, насамперед в. путіна. Актуальність створення такого трибуналу, як з точки зору відновлення справедливості у цій ситуації, так і стримування агресії у майбутньому, є широко визнаною, однак це питання потрапило у заручники геополітичних інтересів провідних західних країн.

Вперше ідея створення міжнародного трибуналу проти керівництва рф була озвучена міністром закордонних справ України Д. Кулебою у березні 2022 р. Протягом наступного року українська дипломатія перетворила цю ідею на одне з питань порядку денного із західними партнерами, сформувала коаліцію однодумців із цього питання (Core Group) та активно просувала ухвалення відповідної резолюції у Генеральній Асамблеї ООН. Вже навесні 2023 р. позиція України наштовхнулася на кулуарну протидію з боку США та провідних європейських країн, які вважали створення міжнародного трибуналу за злочин агресії небезпечним прецедентом для себе та бар'єром, який може зруйнувати можливість дипломатичних переговорів із Кремлем. Як результат, Сполучені Штати запропонували концепцію створення інтернаціоналізованого трибуналу (з міжнародними елементами) у складі судової системи України. Головною вадою такої гібридної моделі було те, що він апріорі не міг подолати посадовий імунітет президента, прем'єр-міністра та міністра закордонних справ рф, що було неприйнятно для української сторони. У результаті переговори між Україною та західними партнерами зайшли у глухий кут.

На початку 2024 р. Київ скоригував позицію та став просувати ідею створення міжнародного трибуналу за злочин агресії рф на основі угоди між Україною та Радою Європи. Однак перспективи цієї ідеї також залишаються невизначеними.

1. Базов О. Деякі питання щодо визначення злочину агресії в міжнародному кримінальному праві. *Публічне право*. 2018. №1 (29). С. 123-133. 2. Максим Х. «Агресія» як імперативна норма міжнародного права: генезис розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Сер. Право. 2023. Вип. 79: Ч. 2. С. 341-346. 3. Договір про заборону війни як засобу національної політики (Пакт Бріана-Келлога). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_647#Text 4. Шабан Ю. Історичний огляд

розвитку поняття агресії. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Сер. Юридичні науки. 2024. Т. 35 (74) № 4. С. 117-121. **5.** Войціховський А. В. Бакумов О. С. Спеціальний міжнародний трибунал із розслідування злочину агресії Росії проти України: правовий аналіз, міжнародна юрисдикція та виклики. *Вісник ХНУВС*. 2023. №3 (102). С. 203-217. **6.** Кориневич А. Усі хочуть миру, але треба усвідомити неможливість гарантій, що Росія десь зупиниться, якщо її не зупинити. Інтерв'ю з послом з особливих доручень МЗС України. *Укрінформ*. 3.10.2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3912510-anton-korinevic-usi-hocut-miru-ale-treba-usvidomiti-nemozlivist-garantij-so-rosia-des-zupinitsa-akso-ii-ne-zupiniti.html> **7.** Спецтрибунал для керівництва рф: Кулеба назвав п'ять основних параметрів. *Слово і діло*. 14 липня 2022 р. URL: <https://www.slovovidlo.ua/2022/07/14/novyna/pravo/spezctrybunal-kerivnytva-rf-kuleba-nazvav-ryat-osnovnyh-parametriv> **8.** Смирнов М. І. Створення та діяльність спеціального міжнародного трибуналу ad hoc щодо злочину агресії росії проти України. *Правові новели*. 2023. №19. С. 169-177. **9.** Кориневич А. Спецтрибуналу щодо злочину агресії проти України бути. Лівий берег. 30 березня 2023 р. URL: https://lb.ua/world/2023/03/30/550411_spetstribunalu_shchodo_zlochynu_agresii.html **10.** Бет ван Скаак. Навряд чи хтось заарештує путіна, поки він голова держави. Інтерв'ю з послом США з особливих доручень з питань глобального кримінального правосуддя. «Бабель». 14 серпня 2023 р. URL: <https://babel.ua/texts/97369-navryad-chi-htos-zaareshtuye-putina-poki-vin-golova-derzhavi-duzhe-neoptimistichne-intervyu-z-bet-van-skaak-predstavnicyu-derzhdepu-ssha-z-globalnogo-kriminalnogo-pravosuddya> **11.** Базов О. В. Міжнародний суд щодо агресії проти України в системі міжнародного правопорядку. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2023. Т. 30. №4. С. 54-74. **12.** Зубарева А. Є. Роль міжнародних трибуналів у притягненні фізичних осіб до міжнародної відповідальності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. №4. С. 676-679. **13.** Сидоренко С. «Гаазький трибунал» стає реальністю: як Україна та Захід домовляються про спецсуд для Путіна. *Європейська правда*. 22.08.2023. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/08/22/7167998/> **14.** Сполучені Штати в ОБСЄ підтвердили рішучість притягнути Росію до відповідальності за звірства в Україні. *Укрінформ*. 26.10.2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3920179-stati-v-obse-pidtvverdili-risucist-pritagnuti-rosiu-dovidpovidalnosti-za-zvirstva-v-ukraini.html>

References

1. Bazov O. Deiaki pytannia shchodo vyznachennia zlochyну ahresii v mizhnarodnomu kryminalnomu pravi. *Publichne pravo*. 2018. №1 (29). S. 123-133. **2.** Maksym Kh. «Ahresiiia» yak imperatyvna norma mizhnarodnoho prava: henezys rozvytku. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu*. Ser. Pravo. 2023. Vyp. 79: Ch. 2. S. 341-346. **3.** Dohovir pro zaboronu viiny yak zasobu natsionalnoi polityky (Pakt Briana-Kelloha). URL: <https://zakon.rada>

gov.ua/laws/show/995_647#Text 4. Shaban Yu. Istorychnyi ohliad rozvytku poniattia ahresii. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho*. Serii: yurydychni nauky. 2024. T. 35 (74) № 4. S. 117-121. 5. Voitsikhovskiy A. V. Bakumov O. S. Spetsialnyi mizhnarodnyi trybunal iz rozsliduvannia zlochynu ahresii Rosii proty Ukrainy: pravovyi analiz, mizhnarodna yurydyktsiia ta vyklyky. *Visnyk KhNUVS*. 2023. № 3 (102). S. 203-217. 6. Korynevych A. Usi khochut myru, ale treba usvidomyty nemozhlyvist harantii, shcho Rosiia des zupynytsia, yakshcho yii ne zupynyty. Interv'iu z poslom z osoblyvykh doruchen MZS Ukrainy. *Ukrinform*. 3.10.2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3912510-anton-korinevic-usi-hocut-miru-ale-treba-usvidomiti-nemozhlyvist-garantij-so-rosia-des-zupinitsa-akso-ii-ne-zupiniti.html> 7. Spetstrybunal dlia kerivnytstva rf: Kuleba nazvav piat osnovnykh parametriv Slovo i dilo. 14 lypnia 2022 r. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/07/14/novyna/pravo/specztrybunal-kerivnyctva-rf-kuleba-nazvav-pyat-osnovnykh-parametriv> 8. Smyrnov M. I. Stvorennia ta diialnist spetsialnogo mizhnarodnogo trybunalu ad hoc shchodo zlochynu ahresii rosii proty Ukrainy. *Pravovi novely*. 2023. №19. S. 169-177. 9. Korynevych A. Spetstrybunalu shchodo zlochynu ahresii proty Ukrainy buty. Livyi bereh. 30 bereznia 2023 r. URL: https://lb.ua/world/2023/03/30/550411_spetstribunalu_shchodo_zlochinu_agresii.html 10. Bet van Skaak. Navriad chy khtos zareshytuie putina, poky vin holova derzhavy. Interv'iu z poslom SSHA z osoblyvykh doruchen z pytan hlobalnogo kryminalnogo pravosuddia. «Babel». 14 serpnia 2023 r. URL: <https://babel.ua/texts/97369-navryad-chi-htos-zareshhtuye-putina-poki-vin-golova-derzhaviduzhe-neoptimistichne-interv-yu-z-bet-van-skaak-predstavnicuyu-derzhdepussa-z-globalnogo-kryminalnogo-pravosuddya> 11. Bazov O. V. Mizhnarodnyi sud shchodo ahresii proty Ukrainy v systemi mizhnarodnogo pravoporiadku. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy*. 2023. T. 30. № 4. S. 54-74. 12. Zubareva A. Ye. Rol mizhnarodnykh trybunaliv u prytiakhennii fizychnykh osib do mizhnarodnoi vidpovidalnosti. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. 2024. №4. S. 676-679. 13. Sydorenko S. «Haazkyi trybunal» staie realnistiu: yak Ukraina ta Zakhid domovliaiutsia pro spetssud dlia Putina. Yevropeiska pravda. 22.08.2023. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/08/22/7167998/> 14. Spolucheni Shtaty v OBSIe pidtverdyly rishuchist prytiakhnuty Rosiiu do vidpovidalnosti za zvirstva v Ukraini. *Ukrinform*. 26.10.2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3920179-stati-v-obse-pidtverdili-risucist-pritagnuti-rosiu-do-vidpovidalnosti-za-zvirstva-v-ukraini.html>

Pashkov Viktor. Hostage to geopolitics: the problem of establishing an international tribunal for the crime of aggression in russia against Ukraine

The article analyses the problem and dynamics of negotiations between Ukraine and its Western partners on the establishment of a special international tribunal for the crime of Russian aggression against Ukraine. In this context, the author highlights the evolution of the processes of criminalisation and

codification of military aggression in international law, which led to the recognition of aggression as a serious international crime. It is noted that the international legal understanding of the definition of aggression is shaped by UN General Assembly Resolution 3314 of 14 December 1974 and the Statute of the International Criminal Court. The actions of Russia's top leadership in preparing and organising a full-scale war against Ukraine fully meet these definitions, which makes it easy from a legal point of view to prove their guilt for the crime of aggression.

It is noted that since the beginning of the Russian invasion, Ukraine has consistently promoted the idea of creating a full-fledged international tribunal to punish the leadership of the Russian Federation, based on the principles of the Nuremberg trial. Such a tribunal could overcome the official immunity of Putin, Mishustin and Lavrov. Instead, the leading Western countries, especially the United States, wary of setting a dangerous precedent for themselves, proposed a hybrid model of the tribunal that would include international elements but operate within the Ukrainian judicial system and could not overcome the official immunity of the main perpetrators of the war. Another aspect that influenced the West's position on this issue was geopolitical considerations related to the need to maintain the possibility of negotiations with Putin. This became the main disagreement between Ukraine and its Western partners and led to the futility of the negotiations.

Since the beginning of 2024, the Ukrainian government has adjusted its position and relied on promoting the option of establishing an international tribunal for the crime of aggression through a decision of the Council of Europe, but the prospects for its establishment are vague due to geopolitical turbulence.

Key words: international tribunal, crime of aggression, Rome Statute, Core Group, tribunal models, war crimes.